

mazású”, hanem egyszerűen „német” – államelnöke lépten-nyomon nemzetállami retorikát használ. Ennek ellenére talán mégis érdemes hinni abban, hogy Erdély akár modellje is lehetne a jövő Európájának, ehhez viszont egyetlen kötőszót kellene hozzátennünk egy gyakran használt szlogenhez. Erdély a miénk, hangzott és hangzik el számtalanszor ezeken a tájakon románok és magyarok szájából egyaránt. Csak ennyit kellene módosítani: Erdély a miénk is. És ez viszont még akár igaz is lehetne a jövőben. Tisztázó könyv az *Erdély elvesztése*. Egyelőre itt tartom az íróasztalomon. (*Helikon*)

MARKÓ BÉLA

Az idegenség árnyalatai

PUSZTAI GÁBOR: *MENEKÜLÉS AZ IDEGENBE. SZÉKELY LÁSZLÓ ÉLETE ÉS IRODALMI MUNKÁSSÁGA*

Idegenek-idegenség-gyűlölet-ellenségkép. Gyűlölök, tehát vagyok, odi ergo sum. Mindezt Racskovszkij, Umberto Eco *A prágai temető* című művének egyik szereplője bővebben is kifejti: „Ha nincs ellenség, mivel biztassuk a népet? [...] A hovatarozás-érzés [...] a gyűlöletből fakad, annak a gyűlöletéből, aki máshová tartozik. A gyűlölet ápolandó polgári eszmény. Az ellenség a népek barátja. Mindig kell valaki, akit gyűlölhetsz az ember, hogy magyarázatot leljen a saját nyomorúságára. A gyűlölet az igazi összenvedély...” (436.) A gyűlölet, az ellenségkép és az idegenség kontextusait persze számos tudományág vizsgálja, de talán leginkább szenzitív módon az irodalmi művekben jeleníthetőek meg. Sajátos kuriózumként illeszkedik ebbe a sorba Pusztai Gábor nagy körültekintéssel (379 oldal, 966 lábjegyzet, 46 oldalnyi forrás és bibliográfia, névmutató) megírt munkája Székely László (1892–1946) író, műfordító és grafikus életéről, utazásairól és irodalmi munkásságáról. A szerző főhőse Magyarországon jórészt ismeretlen, noha az 1945 előtt magyarul is kiadott három regénye (*Őserdőktől az ültetvényekig*, 1935, *Süt a nap Szumatrán*, 1942, *Rimbu*, 1942) kijelölte Székely helyét az útleírások és a szépirodalom bizonytalan határmezsgyéjén. Ugyanakkor Hollandiában, angol és német nyelvterületen Székely a mai napig a posztkoloniális szépirodalom ismert és idézett szerzői közé tartozik. Magyar nyelvű elbeszélései és zsurnalisztikai írásai (melyeket az 1930-as években a *Földgömb*, a *Pester Lloyd*, a *Tükör*, az *Ünnep*, a *Pesti Napló*, az *Új Idők* és a *Magyar Nemzet* közölte), valamint feleségével, Madelon Székely-Lulofs-szal közös holland-magyar, magyar-holland szépirodalmi fordításai (köztük Márai Sándor, Kassák Lajos, Molnár Ferenc írásaival) azt jelzik, hogy termékeny íróról van szó, aki ennek ellenére mégsem fért be a korabeli hazai irodalmi kánonba.

Pusztai Gábor munkáját éppen ennek a kívülállásnak és helykeresésnek, az idegenség, az idegen léttudat bemutatásának és megfejtésének a célja motiválta. A kötet akkurátusan, rendkívüli precizitással tárgyalja Székely László életét és munkásságát (talán Székely erőtejesebb pozicionálása érdekében is), illetve választ keres arra, hogy milyen okok húzódtak Székely külföldi sikerei, elfogadottsága és a

hazai kudarcok mögött. A kötet alapvetően kultúrtörténeti jellegű, ezen belül a holland-magyar irodalmi kapcsolatok történetébe illeszthető. A szerző Székely prózáját is elemzi, persze nem mondatról mondatra, sokkal inkább például egy olyan jellegzetes oppozíciópár köré sűrítve, mint az én–idegen hierarchiája, illetve különféle posztkoloniális stratégiák szempontjából. Az idegenség megtapasztalása nem csupán Székely munkásságának a zsinórmértéke, de Pusztai is ezen, az első fejezetben kijelölt vonalon halad.

A szerző alaposságáról, precizitásáról és módszerességéről e sorok írója is meggyőződhetett, amikor ellátta Pusztai Gábor korábbi kötetének, Radnai István első világháborús naplója kéziratának szakmai lektorálását (*Szumátrától az orosz frontig. Radnai István naplója*, Print-Art Press Kft., 2013). Pusztai a napló terjedelmével azonos hosszúságú előszóban elemzi Radnai írásának szinte minden vonatkozását, bősz és kimerítően precíz jegyzeteléssel alátámasztva mondanivalóját. Ez a gondos munka jellemzi mostani, *Menekülés az idegenbe* című kötetét is. A szerző az én–idegen oppozíciópárt hierarchizálja, és beilleszti a holland koloniális viszonyrendszerbe. Székely élete, munkássága az „idegentapasztalat” tükrében áll elénk, de Pusztai ennél többet nyújt, amennyiben Székely külföldi és hazai recepcióját is feldolgozza. Tartalmi szempontból időnként „kitekint”, hiszen a kötet érinti a korszakbeli magyar társadalom történetének néhány specifikus vonását is, mint például a dzsentri élethelyzetet, a fiatal zsidó értelmiségi generációk helykeresését vagy a kivándorlásukat. Ezen kívül még a holland koloniális irodalom jellegzetességeit vagy éppen a korabeli magyar irodalmi közeg főbb ismérveit is elénk tárja. Pusztai meggyőzően érvel amellett, hogy milyen fontos helye volt a koloniális tradíciónak a korabeli holland irodalomban, és pontosan ezzel magyarázza Székely hazai fogadtatásának kudarcát.

Ebben a tekintetben az ugyan helyes meglátás, hogy a korabeli magyar irodalmat illetően hasonló koloniális tradícióról nemigen beszélhetünk (magyar utazási irodalom ugyan létezett, de az Osztrák–Magyar Monarchiának nem voltak gyarmatai), ám a hazai sikertelenséget és ismeretlenséget talán nem csak a befogadó irodalmi közeg hiányával lehet magyarázni. Nyilván ebben szerepet játszott az is, hogy a külföldről holland feleségével együtt hazatérő Székely inkább kuriózumnak, mint tehetségnek számított a magyar fővárosban. Az irodalmi szalonokba és társaságba bekerülhettek ugyan (Székelyék fenn is tarthattak ilyen társaságot), de az akkori magyar irodalmi Parnasszusra nem. Itt kellene talán megjegyezni, hogy a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben létező magyar utazási irodalom bár nem volt koloniális, de bizonyos tekintetben mutatott koloniális jellegzetességeket. Gondoljunk csak Vámbéry Ármin, Leidenfrost Gyula, Stein Aurél, és mások (főként az Afrika-vadászok) leírásaira a fehér ember felsőbbrendű, kultúrát és civilizációt hozó, teremtő és fenntartó missziós szerepéről szerte a világban. A társadalomtörténeti szálát erősítendő talán többet és árnyaltabban lehetett volna írni a korabeli városi (fővárosi) zsidó polgári értelmiség helyzetéről, mobilitásáról, életstratégiájáról, mert Székely ebben a világban szocializálódott, éntudata, majd idegenségérzete is ide kapcsolódott.

szövegeinek elemzése is mintaszerű. A szerző számos új eredménnyel gazdagította a holland-magyar irodalomtörténeti kutatásokat, és hozzájárult a Székely-életmű magyarországi recepciójához, sőt bizonyos szempontból annak rehabilitációjához is. Székely műfordításai kapcsán Pusztai Gábor méltán emeli ki kultúraközvetítő szerepét, és azt, hogy kritikai hozzáállása a holland koloniális berendezkedéshez milyen nemzetközi botrányt okozott. Székely László életművének és írásainak minden lehetséges rétegét felfeji, mégpedig úgy, hogy ezzel gyakorlatilag „újralfedezi” őt a téma iránt érdeklődők számára. A vidéki gyökerekkel rendelkező, asszimilálódó zsidó család munkanélküli gyermeke (eredeti nevén Sichermann) idegen volt Budapesten, de emigráns munkavállalóként Szumátrán is, ahol a népesség 90%-a bennszülött volt. Visszatérve Magyarországra, majd 1938-tól Hollandiába költözve Székely újfent megtapasztalta az idegen lét világát, mint ahogyan 1941-től – újra a magyar fővárosban élve – már a zsidóüldözéssel szembesülhetett. Mindez 1945 után is folytatódott; bárhová utazott, bárhol élt, minden kontextusban idegen maradt. De ezek a léthelyzetek nem képeztek semmilyen időkapszulát, Székely élettapasztalata éppen a folyamatosan változó környezet miatt új és új színekkel gazdagodott.

Hazai írói pályafutása során annak ellenére sem tudott nevet szerezni magának, hogy személyes kapcsolatokat ápolt Kassákkal, Kosztolányival, Máraival és Zilahyval. A holland ültetvényes, posztkoloniális irodalomba teljesen beilleszthető Székely-életművel a hazai irodalmárok és irodalomkritikusok nem tudtak mit kezdeni. Itthon elsősorban útleírások szerzőjeként tartották számon, míg Hollandiában talán napjainkban is ő az egyik legfontosabb kritikai hangú gyarmati-elbeszélő író. A Holland Szumátrában található Deli környéki ültetvények viszonyainak kritikai bemutatása botrányos szenzációként hatott az angol nyelvterületen, különösen az Egyesült Államokban, ahol a *Harper's Magazine* közölte Székely írásait. Ami a holland közvélemény szemében a szumátrai holland ültetvényeseknek állított emlékként jelent meg, az az angolszász világban az ültetvényeken uralkodó embertelen viszonyok leleplezését és kritikáját jelentette. Székely gyökeresen eltérő amerikai és holland fogadtatása világosan jelezte, hogy képes volt kivívni a külföldi olvasóközönség érdeklődését, és ezzel helyet szerzett magának a nemzetközi posztkolonialista irodalomban. Írásai olyan hagyományos posztkolonialista ellentétpárookra épülnek, mint az úr–szolga, a fekete–fehér, a férfi–nő, a civilizáció–természet, a vadak–civilizáltak vagy a higiénia–járványok, de ezeknek nem valamiféle didaktikus leírását kapjuk, hanem inkább az ellentétek dinamikája, hierarchiája, a kölcsönhatások, a hibriditás dominálnak. Az identitásvesztés és az új identitásépítés folyamatos változását Székely az éntudat és az idegenlét összefüggésébe helyezi, jórészt ettől válik prózája izgalmassá, felülmúlva az útleírások általános sematizmusait.

Az 1945 utáni holland irodalmi közélet néhány évtizednyi hallgatás után – melyet jórészt a holland gyarmatbirodalom elvesztése és az ezzel párhuzamosan zajló dekolonizáció indokolt – újra felfedezte Székely László munkásságát. Vélhetően azért, mert a magyar szerző kívülállóként, idegenként tudta szemlélni a holland gyarmati világot, és így kritikai elemzései is erőteljesebbek és plasztikusak lehettek. Ebben a tekintetben Székely Joseph Conradhoz, James Joyce-hoz, Thomas Mannhoz vagy éppen Rudyard Kiplinghez hasonlóan a kitaláltság, idegenség, emigr-

ráns sors adta élethelyzetet hiteles írói munícióként használta. Magyarországon azonban ez másként alakult, mert a kortárs megítélések szerint Székely nem tudott Kosztolányi és Márai szintjén írni, ezért munkásságát itthon legjobb esetben is csak a minőségibb utazási irodalomhoz sorolták. Szövegei kritikusak, sokszor önironikusak, elmozdulnak az eurocentrikus koloniális retorikától, és nem kímélik a tabukat sem. A másság és idegenség állapota írásaiban a lengyel száműzött Joseph Conradhoz hasonló kontextusban jelenik meg, aki „angol szolgálatban, a birodalmi rendszer alkalmazottjaként, de mégis kívülállóként látja a koloniális uralmat” (322., lásd még: Edward W. Said: *Bevezetés a posztkoloniális diskurzusba* = *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, Osiris, 2002, 679.)

A magyarországi fogadtatás tekintetében Székely műfordítói és kultúrákövetítő munkássága szerencsésen ellensúlyozza szépírói hiányosságait. A külföldi posztkoloniális irodalmi világba sikeresen beilleszkedő Székely éles fókuszokkal, sokszor fájdalmasan közel hozza olvasójához az idegenség, az idegenlét állapotát. Pusztai Gábor legújabb könyve többek között éppen ezt az írói hagyatéket kívánja megismertetni és a hazai környezetben életben tartani. Mindkettőjüknek köszönet jár ezért! (*Print-Art Press*)

BARTA RÓBERT

Látogatók és házigazdák a cívisvárosban

BAKÓ ENDRE: *VENDÉGJÁRÁS ÁRKÁDIÁBAN – A 20. SZÁZADI MAGYAR IRODALOM ÉS DEBRECEN*

Hogy hányféle szempontból közelíthető meg egy nagyobb, a magyar kultúrában többször is központi szerepet betöltő település irodalmi élete, arra az elmúlt bő négy évtizedből a debreceni vonatkozású kiadványok szolgálnak szép példával. Az *Alföld* folyóirat helyi érdekeltségű cikkei, tanulmányai évtizedek alatt könyvvé formálódtak (Fülöp László – Juhász Béla – Bényei József szerkesztésében: *Századok szelleme – Tanulmányok a magyar irodalom és Debrecen kapcsolatáról*, 1980), és egy lokálpatrióta irodalomtörténész írásaiból is kötet szerveződött (Szabó Sándor Géza: *Debreceni dac – Tanulmányok Debrecen irodalmáról*, 2006). Tudósi munka összpontosított a város legnagyobb költőjére, pontosabban az ő utólagos megítélésének változásaira (Lakner Lajos: *Az Árkádia-pör fogságában – A debreceni Csokonai-kultusz*, 2014), de a város kulturális életét évtizedekig meghatározó irodalmi társaságra is (Asztalos Dezső – Lakner Lajos – Szabó Anna Viola: *Kultusz és áldozat – A debreceni Csokonai Kör*, 2005). A legátfogóbb tekintet pedig enciklopédikus igényrel pillantott a város íróira (Bényei József: *Debreceni irodalmi lexikon*, 2009). Ezek a magas színvonalú és nem kizárólag a helyi olvasóközönség figyelmére méltó kiadványok a filológusi, az elemző vagy a szintézisreteremtő irodalomtörténeti munka helyismereti, önismereti hozadékait is felmutatják. Azzal,